

DOROTA GRABOWSKA-PIEŃKOSZ: *TOWARZYSTWO PEDAGOGICZNE (1868–1921). ZAŁOŻENIA IDEOWE – PRZEMIANY ORGANIZACYJNE I PROGRAMOWE – GŁÓWNE KIERUNKI PRAC OŚWIATOWYCH*, TORUŃ 2023, s. 476

Nakładem Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w 2023 r. ukazała się książka Doroty Grabowskiej-Pieńkosz pt.: *Towarzystwo Pedagogiczne (1868–1921). Założenia ideowe – przemiany organizacyjne i programowe – główne kierunki prac oświatowych*. Opracowanie to, poza wstępem, zakończeniem, bibliografią, aneksami i indeksem osobowym, składa się z sześciu rozdziałów: *Powstanie, struktura rozwoju Towarzystwa Pedagogicznego* (rozdz. I, s. 20–73), *Prezesi i zasłużeni członkowie organizacji* (rozdz. II, s. 74–110), *Prace Towarzystwa Pedagogicznego na rzecz rozwoju szkolnictwa* (rozdz. III, s. 111–183), *Towarzystwo Pedagogiczne w obronie interesów zawodowych nauczycieli* (rozdz. IV, s. 184–271), *Działalność Towarzystwa Pedagogicznego w zakresie popularyzacji nauki* (rozdz. V, s. 272–325); *Zaangażowanie w rozwój pozaszkolnych form aktywności dzieci* (rozdz. VI, s. 326–372).

Jak wynika ze słów autorki, *Zaprezentowanie działalności Towarzystwa Pedagogicznego wynikało z konieczności uzupełnienia istotnych braków w polskiej historiografii XIX i początków XX wieku* (Wstęp, s. 9). Jednocześnie Grabowska-Pieńkosz zauważa, że zagadnienie to analizowane było dotąd przyczynkarsko, na kanwie innych badań, m.in. przez: Eugenię Karcz, Czesława Majorka, Jerzego Semkowa, Małgorzatę Przeniosło, Eugenię Podgórską i Jana Hulewicza. Problematyka ruchu nauczycielskiego i działalności towarzystw pedagogicznych, szczególnie w nawiązaniu do prac rzeczonoego Towarzystwa Pedagogicznego założonego w 1868 r., nie odzwierciedla całego spectrum inicjatyw i osiągnięć tej zasłużonej na niwie pedagogicznej organizacji. Jest to słuszna teza.

Autorka we *Wstępie* bardzo drobiazgowo przedstawiła stan badań w aspekcie omawianej problematyki. Sformułowała szereg zasadnych i interesujących pytań badawczych, które znalazły rozwinięcie w dalszych częściach pracy: Jakie były idee i społeczno-polityczne źródła powstania Towarzystwa? Jaka rolę odegrali twórcy i działacze Towarzystwa Pedagogicznego? Jakie były efekty działalności Towarzystwa na tle prac Rady Szkolnej Krajowej i polityki oświatowej władz austriackich?

Układ treści ma charakter chronologiczno-problemowy. Opracowanie powstało na podstawie bogatej literatury przedmiotu (prac zwartych, artykułów naukowych, słowników, encyklopedii). Co ważne, trzon pracy stanowią archiwalia. Kwerendy przeprowadzono w kraju i poza jego granicami, m.in. w Centralnym Państwowym Archiwum Ukrainy we Lwowie (CDIAL) (Akta Rady Szkolnej Krajowej z lat 1867–1918 dot. Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego we Lwowie). Bardzo wartościowe okazały się materiały pozyskane z Państwowego Archiwum Historycznego i Litewskiego Państwowego Centralnego Archiwum w Wilnie. Badania zagraniczne realizowane przez autorkę były subwencionowane przez Fundację Lanckorońskich i Fundację z Brzezia Lanckorońskich. Z krajowych zasobów szczególnie przydatne okazały się rękopisy pochodzące z Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie oraz z Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (badania były realizowane przy wsparciu grantowym przyznany przez Wydział Nauk Pedagogicznych UMK).

W książce wyzyskano także źródła drukowane (wydawnictwa urzędowe, sprawozdania – stenograficzne, C.K. Rady Szkolnej Krajowej, z czynności Towarzystwa Pedagogicznego i inne, ustawy, statuty, księgi pamiątkowe i jubileuszowe, pamiątniki, memoriały, odezwy i petycje oraz liczne wspomnienia działaczy Towarzystwa Pedagogicznego, np. Trzaskowskiego, Baranowskiego, Gertsmana, Falkiewicza, Brzezińskiego). Analiza treści zawartych w „Szkole”, oficjalnym organie prasowym Towarzystwa Pedagogicznego, oraz w innych czasopismach z epoki: „Muzeum”, „Bibliotece Warszawskiej”, „Roczniku Pedagogicznym”, „Ateneum”, „Przeglądzie Lwowskim” i „Gazecie Narodowej” umożliwiły autorce wieloaspektowe naświetlenie rozlicznych uwarunkowań związanych z genezą i zakresem działalności tej organizacji.

Należy podkreślić, że książka jest konstruktem przemyślanym, do którego Grabowska-Pieńkosz przygotowywała się przez kilka ostatnich lat. Świadczą o tym m.in. także inne jej publikacje z lat 2017–2023¹.

Pozycja poświęcona historii Towarzystwa Pedagogicznego na przestrzeni ponad 50-letniej działalności jest opracowaniem cennym, wnoszącym wymierny wkład w polską historiografię pedagogiczną. Autorka udowodniła w swej pracy, że lwowskie stowarzyszenie wykazało aktywność w wielu obszarach, a w szczególności przysłużyło się na płaszczyźnie reorganizacji

¹ Grabowska-Pieńkosz 2017, s. 47–60; 2018, s. 85–96; 2019a; 2019b, s. 101–114.

szkolnictwa elementarnego, poprawy statusu zawodowego i materialnego nauczycieli szkół galicyjskich, działań na rzecz edukacji i emancypacji kobiet, także w sferze szeroko pojętej popularyzacji nauki (odczyty, wykłady, wydawnictwa) i w rozwoju pozaszkolnych form aktywności (kolonie letnie, korpusy wakacyjne, wystawy szkolne).

Książkę, napisaną przejrzystym językiem, opatrzoną licznymi i niejednokrotnie rozbudowanymi przypisami, czyta się z przyjemnością. Opracowanie zawiera szereg drobiazgowych informacji o charakterze biograficznym, związanych z pragmatyką szkolną, dotyczących programów i metod kształcenia, współpracy ze środowiskiem lokalnym i różnymi organami sprawującymi nadzór nad edukacją, wreszcie z polityką edukacyjną państwa austriackiego i Rady Szkolnej Krajowej. Wiele dowiemy się o życiu codziennym nauczycieli, o czasopiśmiennictwie pedagogicznym, wychowaniu zdrowotnym młodego pokolenia drugiej połowie XIX w. oraz sposobach spędzania wolnego czasu czy też kształceniu kobiet. Ponadto analizy związane z działalnością Towarzystwa Pedagogicznego wykazały, że miało ono duży wpływ na kształtowanie się ruchu zawodowego nauczycieli po odzyskaniu przez Polskę niepodległości.

Wyjątkowo cenne są zamieszczone w książce źródła dokumentujące działalność Towarzystwa (*Aneksy*), wśród których znajdują się fotografie członków stowarzyszenia, projekty architektoniczne, strony tytułowe dokumentów, zdjęcia pamiątkowe i inne. Autorka (s. 430–466) zamieściła także biogramy zasłużonych działaczy Towarzystwa, co w moim przekonaniu staje się ponieważ znakiem rozpoznawczym habilitantki, prowadzącej równoległe badania w zakresie pamiętnikarstwa i biografistyki pedagogicznej.

Podsumowując, należałoby stwierdzić, że opracowanie Doroty Grabowskiej-Pieńkosz pozbawione jest nadinterpretacji i błędów merytorycznych, prowadzących do fałsyfikowania opisywanej rzeczywistości. Książka napisana jest w myśl klasycznej formuły *sine ira et studio*, która powinna stanowić warunek konieczny wszystkich badań naukowych.

Należałoby zgodzić się ze zdaniem autorki, iż *z działalności jednej z najstarszych organizacji nauczycielskich na ziemiach polskich można współcześnie czerpać wiele wartościowych inspiracji, szczególnie istotnych z perspektywy rozwiązywania aktualnych problemów oświatowych i zawodowych nauczycieli* (s. 379). Stwierdzenie to koresponduje m.in. ze stanowiskiem Witolda Kuli, który pisał przed laty: *U narodzin historii leży potrzeba poznania i jakiegoś zrozumienia innych. Leży potrzeba i wola koegzystencji* (Kula, 1996, s. 134) oraz Krzysztofa Pomiana twierdzącego, że [...] *w historii – budowlu zawsze niedokończonej – zdejmuje się stare rusztowania tylko po to, by bezzwłocznie ustawiać nowe* (Pomian, 2016, s. 47).

BIBLIOGRAFIA

Grabowska-Pieńkosz D. (2017), *Problematyka edukacyjna dziecka w programie działalności Towarzystwa Pedagogicznego*, w: E. Kryńska, A. Suplicka, U. Wróblewska (red.), *Dziecko w historii – w kręgu kultury chrześcijańskiej*, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Grabowska-Pieńkosz D. (2018), *Obraz działalności Towarzystwa Pedagogicznego na łamach wybranych czasopism pedagogicznych w latach 1868–1919*, w: I. Michalska, G. Michalski (red.), *Zachować dla przyszłości: sprawy szkolnictwa, oświaty i opieki w przekazie prasowym XIX i początków XX wieku*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Grabowska-Pieńkosz D. (2019a), *Towarzystwo Pedagogiczne (1868–1921) wobec edukacji kobiet w zaborze austriackim*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” nr 1–2.

Grabowska-Pieńkosz D. (2019b), *W obronie interesów zawodowych nauczycieli. Postulaty członków Towarzystwa Pedagogicznego*, w: W. Szulakiewicz (red.), *Nauczyciele. Zasłużeni – niedocenieni – zapamiętani*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Kula W. (1996), *Rozdziałki*, Warszawa: Wydawnictwo Trio.

Pomian K. (2016), *Historia. Nauka wobec pamięci*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.

JACEK KULBAKA

ORCID: 0000-0001-9458-8455

Akademia Pedagogiki Specjalnej
im. Marii Grzegorzewskiej